

A HATVANÉVES HERMANN HESSE.

Irta: Thurzó Gábor.

HERMANN Hesse hatvan éve érdekes és változatos szakaszt fog be a modern német irodalomban. Föllépésekor a naturalizmus szélsőségei és a neoromantika sajátosan német kísérletei teljes hangszerelésben szólnak már, pályája derekán az izmusok valamennyi forrongásán átmegegy a vele-indultak serege, ma pedig a nacionális hivatására ébresztett németiség lokálisabb vágyait szolgálja ki az irodalom. Változatos korszak ez, s Hermann Hesse pályájának legfontosabb jelentősége éppen az, hogy egyetlen hangot tartott ki életének hatvan és írói működésének közel negyven éve alatt. Mi ez a hang? Vannak-e, voltak-e társai? Jellemző-e olyan határozottan a huszadik századi német irodalomra, mint a Mann—Hauptmann—Rilke hármashangzat? — Hermann Hesse a legidőtállóbb német hagyományból indult ki: az érzelemből, a tiszta és sértetlen Gemütből, amelyet nem színezett soha semmi világnézeti vagy irodalompolitikai árnyalat. Az érzelemből indult ki és megmaradt szorosan az érzelem körén belül: elsősorban lírikus, elsősorban költő, aki a maga első személyéből néz a világ felé, aki a világ jelenségeit a maga szemszögéből értékeli és értékeli át. Életfelfogásának alapja a szabad líraiság és a líraiságnak egyik legértékesebb, legteltebb mondanivalója: az emlékezés. Hermann Hesse az emlékezésnek költője és a kitartott lírai hang az emlékezésen belül gazdagodik, telitődik. Ennek a feltétlen líraiságnak meg vannak a maga lehetőségei és korlátai. Korlátja az, hogy nehezen enged el az epikusabb alkotás kísérletéig, a prózát irizáló bizonytalanságban hagyja a vers és a memoár furcsa műfaja között. Lehetősége, hogy alkalmat ad egy mélységesen német és mélységesen humanista lélek teljes kifejtésére, korlátlan önkifejezésére. Hermann Hesse működése jellegzetesen mutatja a korlátokat és a lehetőségeket egyaránt.

Versekkel indul és egy furcsa gyűjteménnyel: «*Hermann Lauscher*», fiktív író, kiadatlan műveinek sajtó alá rendezésével. A versek és «Hermann Lauscher» novellái szkeptikus kedély bizonytalanságát mutatják a valóságos élet sebetadó élményei és egy irracionális, belső világ ígéretei között. A költő kettősen látja a világot, — a maga megalázó valóságában és elérhetetlen tündéri fénytörésében. Alaphangot ad meg rögtön ezzel az első kísérlettel: megvonja határait a visszavonuló, gyanakvó líraiságon és a világ fogható tüneményei ellen fölvonultatott gyerekkori, ifjúsági élményeken belül. A fiatal író már emlékezik, már összehasonlítja a várható világot az eltűnttel, de szkeptikussága különös iróniával és fájdalmas nosztalgiával vegyes. Örök szökevény és javíthatatlan visszatérő ez az emlékező, és a változhatatlannak lemondása ad fojtott líraiságot magatartásának. Regénye, a *Peter Camenzind* — amely egyszerre fölhívja rá a figyelmet —, ezt a lírai alapérzést leplezni akarja; Hesse tisztában van a mondanivaló és a választott prózai forma kibékíthetetlen másságával, a csomót egyszerűen oldja meg: első személyben mondja el történetét és az első személytől ezután is csak ritkán válik meg. Így mingyárt a Peter Camenzind kiküszöböli a formát szétfeszítő líraiság veszélyeit és a lírai regény tud regény is lenni, a hiányzó epikusságot a fejlődésregény kellekeivel pótolva. Peter Camenzind

az akkori Hermann Hesse lelkiállapotának és törekvéseinek hű képe: egy hegyi fiatalember, aki a szellem világába kerül, a kulturált és könyvből-irodalomból élő intellektuális körbe, ahol nem érzi jól magát és eltalál az emberszeretet, a mélyebb Menschenliebe forrásához és benne megtalálja visszavezető útját a természetbe, a fékezetlen líraiságba. A regény áradó vallomás, meglehetősen konstruálatlan, az epikus-váz ingatag, de a líra bősége és természetessége kitölti a felvázolt keretek hiányait és a Peter Camenzind kitűnően mutatja a későbbi Hermann Hesse prózaírói lehetőségeit. Mutatja, hogy a tiszta epikáig nem érkezik el, nem érkezik el a szerkesztés világosságáig és dogmatikusságáig; a megvont és körülhatárolt mondanivaló meglehetősen szűk és önmagából táplálkozhat és a költő életműve egy hatalmas, újra és újra való nekirugaszkodás lesz a lírai alapanyag kommentálásához, a kialakult egyéniség gyökereihez való szüntelen leásáshoz.

Kialakult a jellegzetes Hesse-hős arcképe: fiatal, nervózus fiú, akit két világ szorongat, az ösztönök és a lélek világa, amelynek mindig más és más nevet fog adni; gyenge és önnön gyökereibe kapaszkodó lélek, aki mindent csak lét előtti állapotában képes megérteni, aki minden próbálkozásában hatalmas kerülőt tesz a lélek ős-állapota felé. Ez a bonyolult lelkiállapot szüntelen összeütközésben áll a világgal, — akár hagyománynak nevezzük ezt a világot, akár szekszualitásnak, akár vallásos drillnek. A lélek veleszületett hagyományával küzdött Peter Camenzind, aki a természet fiát akarta kiölni magából, — a lélek harca a társadalom formásaival, a nevelés kényszerével az alap-mondanivalója az *Unterm Rad* című hosszú elbeszélésnek. Az *Unterm Rad* egyetlen szabályosabb regénye Hermann Hessének, a fejlődésregény keretei itt strukturálisabbak, a gyerekhős elmorzsolódása az intézeti fegyelem, intézeti értetlenség kerekéi között epikusabban, vagyis líriatlanabban megoldott, — Hesse messzebből látja a témát, személytelenebbül tud hozzányulni, inkább meggyőződött tézist illusztrál vele, mint lírai sérelmet. Az *Unterm Rad* a pubertásregény tartalmi kellékeivel, leszűrt fordulataival később fontos minta lett a német irodalomban és kereteinek egyik legteljesebb tartalmi feltöltésével Werfel próbálkozott és a weimari évek erős szocialista nevelésregény irodalma. Hermann Hesse dogmatikusan helyezkedik szembe a lélek megkötésével, befolyásolásával. Erősen erkölcsi életszemléletű, a morálnak szinte németesen pedáns hangoztatója és követelője, de ez a morál a belső meggyőződés, a kötetlen szabadság, természetes reakciója a megszabott, konvencionális erkölcs, a lenyűgöző és áporodott hagyomány ellen. Egyetlen cérnaszál választja csak el ezt a morális szemléletet a moráltalanságtól, és éppen az értelmezés szabadsága, egyénekre bízott közvetlensége nagy újítása Hermann Hessének. Peter Camenzind kísérlete a kultúrával és a «kerék alatt» összemorzsolódó érzékeny fiú hangtalan lázadása a bornirt fegyelem és hagyomány ellen lírai mondanivalójában és sérelmében már megközelíti a nevelés problémáját. A szüntelen ifjúkor fölé való hajolás, a gyerekkor, a fejlődő lélek problémáinak újra és újra való novellisztikus megközelítése gyakorlatilag is közel viszi Hessét az ifjúsághoz, mint az örök anyaghoz, az örök pillanathoz, amely a későbbi életet eldönti. A háború után, amely érthető megrázkódást okozott ebben a törékeny, kétfelé szakított lélekben — érdekes életrajzi adata, hogy sokáig volt a Caritas-munka szolgálatában — a német ifjúsági mozgalom felé kísérletezik, az intellektus közvetlen szavával: két kisebb «üzenettel», — és egy méreteiben kicsi, tartalmában döntően fontos regénnyel.

Ekkoriban már tekintélyes népszerűség áll mögötte, a kritika feltétlen elismerése, melynek érdekes adata a Peter Camenzind 124, az Unterm Rad 149 kiadása : Hesse elköltözik Németországból Svájcba, Peter Camenzind útját követve és állandó konfliktusban önmaga népszerűségével és folytonos gyanúval munkájának tartalmi hitele és meghallgattatása felől, ismét első nagyobb könyvének ötletéhez fordul és *Demian* című regényét, mint Emil Sinclair ifjúságának történetét, névtelenül adja ki. A Demian meztelenebb eszközökkel dolgozik : itt élesen fogalmazva választja szét az ember két világát a «lichte» és az ellentétes «andere Welt» antagonizmusára. Az érzékeny kisfiú, ez az ifjú helyétkereső Werther, a világos és a sötét világ vonzása között él. A világos világ a hagyomány, a szokványos morál, a legyőzött szexualitás, — az ellentétes világ a felszabadultság, a kötetlenség, a hittelenség, a lázadás és Káin-ellenesség. Emil Sinclair nem tud kiigazodni, nem tudja igazi helyét megtalálni egyikben sem, mind a kettőnek sérültje, míg egy furcsa fiútársa, Demian, rá nem vezeti a Káin-bölcsességre : magából, mindkét felől kötetlenül kell megtalálnia az egyedül rátartozó formáját a világnak. Ez a súlyos tanítás megzavarja a fiút, de ugyanakkor átvezeti életkora poklán-egén, egy felemás megnyugvásig. Hesse csak a lehetőségét adja meg, a lélek egészségesnek gondolt útbaigazítását és rávezetését önmaga természetességére. Az elv, ami tanításából kicsendül : ne fogadjuk el a fölfedezett világot, fedezzük föl újra magunk. Az istenség, akit meg akarunk találni, kettős arcú, — az egyik az angyal, a másik a gonosz ; — görög néven : Abraxas. Ez az Abraxas a bennünk lakó istenség, az egyforma elrendeltség jóra és rosszra. Találjuk meg a kiegyenlítő utat az érzelmen keresztül, bocsássuk el magunktól a tudományosság gyeplőit, — magunk találjuk meg magunk számára az egyetlen lehetséges formát. Ez a szemlélet vitatható, ebben a lehántottságában meglehetősen merev is, — Hesse azonban csak a franciskánus természetsszeretetet és a teremtményeiben megtalált istenséget fejleszti pogányosabban tovább, antik és buddhista elemekkel keverten, és ahogy kifejti, ahogy az ezúttal is laza, lírai mesében szétboncolja, téziseit megtestesíti : megragadó és megbabonázó.

A nevelés sajátosan hessei szabadsága felé tett tanulmányaiban jutott el, ifjú éveinek Assisi szent Ferenc rajongásából egyenesen kiszakadó úton a buddhizmusig, mint alkalmazható életformáig és mutatja meg a tanítás alkalmazottságát a *Siddhartha* költői emelkedettségű, remek stíluskészségű és stílusutánzó indiai költeményében, amelynek világa és mondanivalója meglehetősen problematikus és mutatja meg a *Der Steppenwolf* történetében a megszokott lélek vázat, a magárahagyott ifjú lelket, aki választani kénytelen a világ hívásai között — Mahrholz modern Werthernek mondja ezt a típust és ezzel jellemzően a hessei embert. Az első köteteiben megütött hang tovább zeng most is még : a legtöbb regény sablonja a fiatal-ember kezdő pályája, a gyerekkor sejtelmes tudatlanságától az éresem át a kibontakozásig, és megmarad a lírai mondanivaló első személyben való objektiválása, regényszerűsítése is. A nagy műveket számtalan apró és nagyobb novella rajzza körül, amelyeknek szkeptikus kihangzása a *Schön ist die Jugend* rajongó és lemondó címében mutatkozik meg irányítóul. A *Narziss und Goldmund*, amely Hesse kettős egyéniségének kíván szétfejtése lenni, fárasztó alkotás : — Narziss a szellem és akarat, Goldmund a lélek és vérség, hogy Mahrholz gondolatmenetét idézzük. A *Morgenlandfahrt* ringató mese, a *Kleine Welt* hosszabb-rövidebb novellák gyűjteménye,

a *Knulp* kísérlet a német csavargó kötelező, hesseien lírai és szkeptikus megelevenítésére, a *Rosshalde* és a *Gertrud* kisebb értékű regények a megszokott vázat töltve ki, és végül utolsó kötete nemes gesztussal emlékezés egy élet tanulságairól és társairól. A *Gedenklblätter* szinte összefoglalásként mutatja Hermann Hesse lirizmusát, az emlékezésben feloldódó élményeket, emberek és események erősen költői és egyéni méltatását és a stílus költői szárnyalását és ellenpontként: filiszter alaposságát. A líraiság objektíválásából érdekesen éppen a stílus leegyszerűsítése, epikus élmények beállítására kiképzett plasztikussága sikerült, — ez a stílus fényében, képeinek és asszociációinak zengésében a verssel mesterien bánó, remek formakészségű költő nagyszerű anyaga, intellektuális simaságában és pontosságában pedig a regényíró tartalmi sűrítéseit, helyzeteket és figurákat beállító szűkszavúságát szolgálja, mint egy hibátlanul működő precíziós műszer. A *Gedenklblätter* ezt az esszéstílussá egyszerűsödött költői stílust kiéretten mutatja, egyes darabjaiban Hermann Hesse töretlenül, legrugalmasabb korszakához méltóan remekel. A hatvanéves költő ünnepére most idézzük hódolatul és kicsi próbául egyik legszebb, legtöbbit valló mondatát, a *Demian* mottóját: «Nem akartam sohasem másként élni, mint ahogy önként tört fel belőlem. Mért volt ez oly nehéz?»

INTÉS.

— Puskin. —

*Költő, ne vágyakozh a közönség kegyére!
Ma még magasztalások árja zúg feléd
s mit hallasz később? Csak a tömeg röhejét.
Te maradj hű magadhoz s utadról ne térj le.*

*Az úton sose kérd: estére érve leszel-e
meleg tanyád; csak menj elszántan, hallgatag,
s míg kertedben beérik sok-sok drága eszme:
e földön semkitől ne várj jutalmakat;*

*Bened a jutalom. Te vagy tetted bírója,
s hogyha a mű kemény ítéleted kiállja:
a babért homlokodra önmagad teszed fel.*

*Törjenek bár reád a hitvány ostobák,
köpjék le oltárod és dúlják fel szobád
s döngessék trónusod szentségtörő kezekkel.*

Képes Géza fordítása.